

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DOĞU ANADOLU'DAN SAMSUN'A ZORUNLU GÖÇ VE İSKÂN

*Önder DUMAN**

ÖZ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel çizgide adı göç ve göçmen kelimeleri sıkça anılan yerlerden biri de Samsun'dur. Osmanlı döneminde önce Kafkas göçleri ile başlayan bu göç ve iskan süreci Balkan göçleri ve mübadele ile devam etti. Samsun bu süreçte sadece dış göçlere değil aynı zamanda iç göçlere de sahne oldu. I. Dünya Savaşı yıllarında Rus işgaline uğramış yerlerden kaçan pek çok göçmene Samsun yıllarca ev sahipliği yaptı. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Doğu Anadolu'dan asayiş ve güvenlik sorunu nedeniyle yerlerinden kaldınlan ailelerin iskân birimlerinden biri yine Samsun oldu. Zorunlu göç ve iskân niteliğindeki bu nüfus hareketinde nakledilen aileler devlet imkânları ile taşınmış ve sahile yakın olmayan bölgelerde iskân edilmişlerdir. Samsun'a bu şekilde yerleştirilen ailelerin üretici konuma gelene kadarki iâşe ihtiyaçları, ev ve arazi ile birlikte üretim vasıtaları ve de sağlık ihtiyaçları yine devlet imkânları ile karşılanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Samsun, Doğu Anadolu, Zorunlu Göç, İskân

FORCED MIGRATION AND SETTLEMENT FROM EAST ANATOLIA TO SAMSUN IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

Samsun is one of the cities where the words "migration" and "migrant" were commonly used during the transition from the Ottoman Empire to the Republican Period. The migration and settlement, which began with the Caucasian migrations in the Ottoman Empire, were followed by the Balkan migrations and population exchange. In this period, Samsun witnessed not only external but also internal migration. During the First World War, Samsun hosted many migrants who fled from places invaded by Russia for years. In the Republican period, Samsun became one of the settlement areas used by families who were displaced from East Anatolia because of public order and security issues. The families who were forced to move were transported by the government and settled in regions that were not close to the shore. The food

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü SAMSUN.
onder.duman@omu.edu.tr

needs, homes and land, means of production and the health needs of the families who were settled in Samsun in this way were also met by the government until they became productive.

Keywords: Samsun, East Anatolia, Forced Migration, Settlement

Karadeniz'in önemli bir liman kenti konumundaki Samsun 19. yüzyılın ortalarından itibaren göç ve göçmen olgusuyla sıkça anılan yerlerden biri olmuştur. Önce Çarlık Rusya'sının güneye doğru genişleme politikası sonrası Kafkaslardan,¹ ardından 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonrasında Balkanlardan önemli miktarda göçmen Samsun'a iskân edildi². Bu dönemde Samsun dış göçlerin yanı sıra iç göçlerle de nüfus aldı. Cihan Harbi yıllarında Doğu Karadeniz'de Rus işgalinden kaçan önemli miktarda bir nüfus Samsun'a sığındı³.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Samsun yine önemli bir göç ve iskân merkezi olma vasfını devam ettirdi. 30 Ocak 1923'de imzalanan mübadele antlaşması gereğince 1924'ten itibaren Yunanistan'dan gelen mübadillerin önemli bir kısmı Samsun'a yerleştirildi⁴. Sonraki yıllarda öncekiler gibi kitlesel olmasa da dış göç kapsamında Balkanlardan yine Samsun'a yönelik göç hareketi devam etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Samsun dış göçlerin yanı sıra iç göç ve iskân faaliyetlerine de konu oldu. Söz konusu faaliyetler tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin Doğu Anadolu'da emniyet ve asayiş temin etmeye yönelik yürüttükleri askerî hareketlerin sonrasına denk gelmektedir. Dolayısıyla bu makalede doğudaki kalkışma hareketleri sonrasında, ağırlıklı olarak da Dersim Harekâtı sonrasında uygulanan zorunlu göçler sonrasında Samsun'a gönderilen göçmenlerin göç ve iskân süreci üzerinde durulacaktır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de doğu bölgelerinden batıya yönelik zorunlu iskân uygulamaları genellikle siyasî nitelikli isyan ve başkaldırıları sonrasında uygulandı. Nitekim bununla ilgili ilk örnekler de Şeyh Sait İsyanı sonrasında döneminde görüldü. Örneğin 1927 yılında Ağrı bölgesinde çıkan bir ayaklanma sonrasında hükümet, 1097 Sayılı Kanun'u çıkararak, "*şark idare-i örfiye muntakasıyla Bayezit [Ağrı] vilâyetlerinden*" genel güvenliği silahlı eylemlerle sekteye uğratan 1400 kişinin batı bölgelerine nakil

¹ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, Ankara 1997, s. 46 vd.

² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s. 37 vd.; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sonrasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994, s. 79.

³ Nedim İpek, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Karadeniz'deki Göç Hareketleri", *19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler 16-20 Mayıs 1994*, Samsun, s. 57-62.

⁴ Ayrıntısı için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995.; Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Ankara 2000.

edilmesi hususunu karara bağladı⁵. Nitekim bu kanun kapsamında 1932'ye kadar toplam 2774 kişi batı bölgelerinde zorunlu iskâna tabi tutuldu⁶. Bu dönemdeki zorunlu iskân uygulamalarında Samsun'un bir yerleşim mıntıkası olarak kullanıldığına dair bir bilgi tespit edilememiştir.

1934 yılına gelindiğinde hükümet yeni bir iskân kanunu için çalışmalara başladı. Hazırlanan kanun ile dış göçlerin yanı sıra, güvenlik, aşiret yaşamının tasfiyesi ve topraksızlık gibi meselelerin de çözüme kavuşturulması öngörü-lüyordu⁷. Nitekim 21 Haziran 1934'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürür-lüğe giren 2510 Sayılı İskân Kanunu ve bu kanunun 1935 yılında değiştirilen bazı maddeleri ile doğudan batıya yönelik iskân uygulaması yeni bir yasal zemine oturtuldu. Buna göre Türkiye, Dahiliye ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletlerince belirlenecek ve İcra Vekilleri Heyeti'nce tasdik edilecek bir harita ile iskân bakımından üçe bölgeye ayrılıyor, 3 numaralı mıntıkada, diğer bir ifadeyle “*yer, sıhhat, iktisat, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşal-tılması istenilen ve iskân ve ikâmet yasak edilen yerler*”de oturanlar, “*yaşayış ve sıhhat şartları*” daha iyi olan yerlere naklediliyorlardı. Sevkiyata tabi tutu-lanların yolculuk masrafları ile ev, arazi, ziraâ alet, edevat ve tohumluk gibi ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanıyor, sevkiyatı takip eden bir yıl içeri-sindeki tüm iâşe, barınma ve sağlık hizmetleri de ücretsiz veriliyordu⁸.

Kanun metninde mıntıkların sınırları belirtilmiyorsa da 3 numaralı mıntika ile ülkenin doğu bölgelerinin, diğer bir ifadeyle Ağrı Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Muş, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin ve Çoruh vilayetlerinin kast edildiği açıktı. Nitekim yukarıda ifade edilen esaslar dahilinde 1934 yılı sonrasında bu bölgelerde güvenlik ve asayiş nedeniyle “*yasak bölgeler*” oluşturulmuş ve buralarda yaşayanlar “*menkul eşhas*” adı altında batıya nakledilmişlerdir. 1935 yılından Dersim İsyanı sonra-sına kadar devam eden dönemde 2510 Sayılı İskân Kanunu esasları doğrultu-sunda toplam 5074 hanede 25.831 “*menkul eşhas*” batı bölgelerinde zorunlu iskâna tabi tutulmuştur⁹. Nitekim bu iskân mıntıklarından biri de Samsun'dur.

Arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla 2510 Sayılı İskân Kanunu'na göre “*menkul eşhas*”ın Samsun'da iskânına dair ilk teşebbüsler 1936 yılına aittir. Kayıtlara göre 1936 yılı başında güvenlik ve asayiş nede-niyle Elaziz vilayetinden 32 hanelik bir kabile Samsun'a sevk edildi. Her bir

⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, İs: 4, C: 33, s. 274.; *Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu*, Haz. Naci Kökdemir, Ankara 1952, s. 28-30.

⁶ *İskân Tarihiçesi*, s. 137; *Soner Çağaptay*, “Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Bilim*, S: 93 (Yaz 2002), s. 227.

⁷ Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, İstanbul 2006, s. 171-175.

⁸ *Düstür*, Üçüncü Tertib, C: 17, Ankara 1936, s. 28; *Eski ve Yeni Toprak ve İskân...*, s. 46-56.

⁹ *Toprak ve İskân Çalışmaları*, Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1955, s. 108.; İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, S: 50 (Yaz 1990), s. 64.

hanenin ortalama dört kişiden oluştuğu düşünülürse, bunların toplam nüfusu 120 civarında olsa gerektir. Kısa bir süre Samsun'da hanlarda misafir edilen bu “menkul eşhas”, daha sonra Çarşamba kazasına bağlı Gökçe köyüne yerleştirildi. Yerel idare bunların öncelikle barınma ihtiyacını gidermeye çalıştı ve bu kapsamsa iki aylık bir süre içerisinde 14 evin yapımı tamamladı. 28 Nisan 1936 tarihi itibarıyla de geriye kalan 18 evin inşasına başladı. Nitekim 7 Mayıs 1936 tarihinde Çarşamba Kaymakamlığı'ndan vilayete gönderilen bir yazıda bu evlerin Haziran ayı sonlarında bitirilebileceği ifade edilmekteydi¹⁰. Tüm bu inşaatlar için Mayıs 1936 sonu itibarıyla harcanan para miktarı 700 lira civarındaydı¹¹.

Menkul eşhas için yapılan harcamalar sadece ev inşaatı ile sınırlı değildi. Kanuna göre hükümet sevk tarihinden başlamak üzere bir yıl boyunca her türlü iâşe, ibate ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve de onları üretici konuma getirmek üzere çift hayvanı, tohumluk ve arazi vermek durumundaydı. Nitekim Mayıs 1936 tarihi itibarıyla 32 haneden oluşan bu kafilenin söz konusu ihtiyaçlarını karşılamak için Samsun'a gönderilen para ile yapılan harcamalar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibiydi¹².

Sarfıyatın Cinsi	Ödeme Emirleri		Sarfıyat			Gelecek Aya Devr Olunan
	Geçen Aylardan Gelen	Yekun	Bu Ay Sarfıyat	Geçen Aylar Sarfıyat	Toplam Sarfıyat	
İaşe	350	350	-	23,40	23,40	326,60
İbate	25	25	-	25	25	-
Tenvir	30	30	-	-	-	30
Nakliyat	100	100	-	-	-	100
Tedavi	50	50	-	8,40	8,40	41,60
Çift Hayvanat Bedeli	400	400	-	-	-	400
Harcırahlar	15	15	-	106,05	106,05	43,95
Memur Ücretleri	376,15	376,15	-	375,79	375,79	0,36

Tablodan da anlaşılacağı üzere hükümet doğudan nakledilen kimselerin ev ihtiyacının yanı sıra iâşe, ibate, sağlık ve diğer gereksinimlerini karşılamış, üretici konuma geçmeleri için gerekli tedbirleri almıştır.

1936 yılı içinde bu 32 haneden başka ayrıca yine doğudan münferit nitelikte Samsun'a zorunlu iskân yapıldığı tespit edilmektedir. Nitekim bu

¹⁰ Samsun Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü Arşivi (SBİMA), Genel İskân Dosyası, Lef: 605.

¹¹ SBİMA, Genel İskân Dosyası, Lef: 607.

¹² SBİMA, Genel İskân Dosyası, Lef: 607.

iskânlar daha çok siyasî “kürtçülük” çalışmalarında bulunan kimseleri kapsıyordu. Bu kapsamda Samsun’a kaç kişi sevk edildiği konusunda bir bilgi vermek mümkün olmamakla birlikte, sadece Ekim 1936’da Diyarbakır’dan iki ailenin Bakanlar Kurulu kararına binaen Samsun’a sevk ve şehir merkezinde iskân edildikleri tespit edilmektedir¹³.

Yukarıda da ifade edildiği üzere doğudan batıya yönelik zorunlu iskân uygulamaları daha çok siyasî ve silahlı nitelikli isyan ve başkaldırıları sonrasında tatbik edilmiştir. Nitekim bu tür zorunlu iskânlardan biri de 1937 Dersim Ayaklanması sonrasında uygulanmıştır. Bilindiği üzere Dersim Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte devletin otoritesini kabul ettirme noktasında sürekli sorunlar yaşadığı bir bölgedir. Resmî belgelerde burası için kullanılan ifade “çibanbaşı”dır. Nitekim Cumhuriyet ile birlikte yeni idare buranın ıslahı için bir takım araştırmalar içine girmiş ve bu kapsamda mülkiye müfettişleri, içişleri bakanları bölge hakkında raporlar tanzim etmişlerdir. Söz konusu raporların tümünde söz birliği etmişçesine Dersim’in bir an önce ıslah edilmesi ve bunda kararlı davranılması, bunun sadece askerî harekâtla değil, beraberinde eğitim, kültür, bayındırlık ve imar, hatta sosyal inkişafı içermesi hususu dile getiriliyordu. Nitekim bu raporlar doğrultusunda 25 Aralık 1935’te TBMM’den Tunceli vilayetinin idaresi hakkında bir kanun çıkarılarak, buranın başta askerî ve adlî olarak tüm yönlerden ıslah edilmesi kararlaştırıldı. Bölgeye “Korkomutan” rütbesinde bir generalin vali olarak atanması sağlandı ve bu görev General Abdullah Alpdoğan’a verildi. Yeni valinin bölgede göreve başlaması ve ıslaha yönelik düzenlemelerle birlikte bazı aşiretlerin devletten yana tavır almaya başladığı görülürken, buna karşılık yıllardır kendi başına buyruk ve devlet otoritesinden uzak yaşamayı alışkanlık haline getirmiş bazı aşiretler de bundan rahatsızlık duydular. Özellikle başını Yukarı Abbasuşağı aşireti reisi Seyit Rıza’nın çektiği bu aşiretler dış kışkırtmaların da etkisiyle, devletin bölge üzerindeki nüfuzuna karşı çıkarak, asker ve vergi vermeyi reddettiler ve nihayet Mart 1937’de ayaklandılar. Ayaklanmanın bir süre sonra genişleme eğilimi göstermesi üzerine Haziran ayında kapsamlı bir askerî tenkil harekâtı başlatıldı. Askerî harekât Eylül 1937’de asilerin büyük bir kısmının yakalanması üzerine sonlandırıldı¹⁴.

Hükümet Dersim İsyanı sonrasında gerek 2510 Sayılı Kanununun 2. maddesine dayanarak Doğu Anadolu’da güvenlik ve asayiş gereği Tunceli, Muş, Elazığ, Bitlis ve Diyarbakır’da bazı yasak bölgeler belirleyerek, buradaki halkın batıya nakil ve iskânına karar verdi. Bu sevkıyat için belirlenen iskân mıntıklarından biri de yine Samsun’du. Nitekim 7 Nisan 1938 tarih ve

¹³ SBİMA, Genel İskân Dosyası, Lef: 601.

¹⁴ Mahmut Rişvanoğlu, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul 1978, s. 278.; Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul 1992, s. 55-135.; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları-III*, İstanbul 1992, s. 85; Hüseyin Koca, *Yakın Tarihimizde Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998, s. 457.

2/8222 nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile Bitlis/Mutki'deki yasaklı bölgede oturan halkın Samsun'a zorunlu iskânı kararlaştırıldı. Buna göre 23 hanede 76 nüfus kara ve demir yolu ulaşım vasıtalarıyla 8 Haziran 1938'de Samsun'a ve oradan da iskân edilmek üzere Bafra'ya nakledildiler¹⁵. Naklolunan bu şahıslara 2510 Sayılı İskân Kanunu gereğince borçlanma suretiyle ev, arsa, ziraî alet ve tohumluk dağıtıldı, üretici konuma geçinceye kadar işçileri ücretsiz karşılandı¹⁶.

1938 yılı yazında Tunceli bölgesinde bir askerî harekât daha düzenlendi ve bir önceki yıldan kalan ve küçük gruplar halinde dağlarda dolaşan asi aşiret grupları dağıtıldı¹⁷. Harekât sonrası hükümet 6 Ağustos 1938'de Tunceli'de ve çevredeki vilayetlerde bazı mntıklarını yasak bölge ilân ederek, buralardaki 5-7 bin dolayındaki kişinin batı bölgelerine sevk edilmesi hakkında bir karar aldı¹⁸. Bu kararın tam olarak uygulanıp uygulanmadığı hususunda bir bilgi tespit edilememiş olmakla birlikte, elimizde bu konuyla ilgili 3 Haziran 1939 tarih ve 2/11158 sayılı bir Bakanlar Kurulu Kararı mevcuttur. Nitekim bu kararda "Tunceli yasak bölgesi halkından olmak üzere aman dileme veya yakalama suretiyle ele geçirilen" 1500 kişinin batı bölgelerine sevk edilmesine karar verildiği belirtilmekteydi¹⁹. Kararnameye ek olarak bir de bu kişilerin nerelerde ve ne oranda iskân edileceği hususunda bir cetvel sureti bulunmaktaydı. İskân mntıkları ile yerleştirilecek nüfus aşağıdaki tabloda gösterildiği gibiydi²⁰:

Vilayeti	Kazası	Hane	Nüfus	Açıklama
Afyon	Merkez	5	20	
Afyon	Bolvadin	10	40	
Amasya	Merkez	15	60	
Amasya	Merzifon	15	60	
Balıkesir	Merkez	48	192	Her nahiyeye ikişer hane
Balıkesir	Bandırma	12	48	Her nahiyeye ikişer hane
Balıkesir	Ayvalık	10	40	
Balıkesir	Balya	12	48	
Balıkesir	Balya	8	32	
Balıkesir	Edremit	15	60	Sahilden uzak köylere
Balıkesir	Sındığı	10	40	

¹⁵ *SBİMA*, Genel İskân Dosyası, Lef: 602.

¹⁶ Bu hususta bak. *Muhacirlere, Naklolunanlara, Toprağa Muhtaç Yerli Çiftçilere ve Aşiret Fertlerine 2510 Sayılı Kanuna Göre Verilecek Ev ve Toprakların Kayıtlarına, Temlik ve Borçlanma Muamelelerinin Sureti Cereyanına Dair İzahname*, Ankara 1936.

¹⁷ *Genelkurmay Belgelerinde...*, s. 85.

¹⁸ Hıdır Öztürk, *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi*, Ankara 1984, s. 37.

¹⁹ *SBİMA*, Doğulular Dosyası, Lef: 5.

²⁰ *SBİMA*, Doğulular Dosyası, Lef: 6. Cetvelde her bir hane 4 nüfus olarak hesaplanmış, diğer bir ifadeyle sevk edilecek nüfus ortalama bir rakamla ifade edilmiştir. Dolayısıyla toplamda gösterilen 1500 rakamını mutlak değer olarak almamak gerekir.

Bilecik	Bozüyük	30	120	
Bolu	Gerede	15	60	
Bolu	Gerede	10	40	
Çorum	Osmancık	15	60	
Denizli	Tavas	5	20	
Denizli	Saray	10	40	
Eskişehir	Sivrihisar	25	100	
Niğde	Nevşehir	10	40	
Samsun	Kavak	15	60	Sahilden uzak köylere
Samsun	Çarşamba	15	60	Sahilden uzak köylere
Samsun	Merkez	15	60	Sahilden uzak köylere
Samsun	Terme	20	80	Sahilden uzak köylere
Sinop	Boyabat	30	120	
Toplam		375	1500	

Tabloda görüldüğü üzere iskân için düşünülen mıntıklardan biri de Samsun'dur. Nitekim burada toplam 65 hanede yaklaşık 260 nüfusun iskânı öngörülmektedir.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu 65 hanenin tümü eş zamanlı olarak Samsun'a sevk edilmedi. İlk katile Ekim 1939 başlarında Elazığ'dan trenle Samsun'a ulaştırıldı. Bu katiledekilerden 8 hanede 19 nüfus merkez kazada, 12 hanede 29 nüfus Kavak'ta, 4 hanede 20 nüfus Çarşamba'da ve 9 hanede 20 nüfus Terme'de iskân edilecekti²¹. Bu ilk katileyi ilerleyen aylarda diğer katileler izledi. Öngörülen iskân kotaları kısa sürede dolduruldu. Örneğin 30 Kasım 1939 tarihi itibarıyla Kavak'a 17 hanede 58 nüfus sevk edilmişti²².

Samsun'daki yerel idare sevkıyatlarla birlikte iskân memuru başkanlığında, Sıhhat ve İctimai Muavenet müdürü ile maliyeden ve belediyeden birer memurun katılımıyla bir iskân komisyonu kurdu. Adı geçen komisyon sevke tabi tutulanların iâşe, barınma ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Bu kapsamda komisyon öncelikle köylerde kaymakamlıklarca yürütülen iskân hazırlıkları tamamlanana kadar Samsun'da kalacak ailelerin barınma sorununu çözmeye çalıştı. Nitekim şehirde yeterince otel olmadığı için Subaşı'ndaki Taş Han ile geceliği beş kuruşa olmak üzere bir anlaşma yapıldı. Dolayısıyla aileler iskân mıntıklarına sevk edilene kadar burada kaldılar²³. Ailelerin Samsun'da kaldıkları süre boyunca iâşeleri de yine iskân komisyonu tarafından karşılandı. İstihkak günlük olarak büyükler için 10, küçükler için ise 6 kuruş olarak tespit edilmişti. Nitekim komisyon sadece 13 Ekim-20 Ekim 1939 arasındaki bir haftada toplam 38,72 liralık bir iâşe harcaması yaptı²⁴. Sevkiyat kışa yakın bir dönemde gerçekleştirildiği için

²¹ *SBİMA*, Doğulular Dosyası, 9.10.1939 tarihli Erzincan Valiliği'ne gönderilen yazı.

²² *SBİMA*, Doğulular Dosyası, 30. 11. 1939 tarihli Kavak Kaymakamlığı yazısı.

²³ *SBİMA*, Doğulular Dosyası, Lef: 2.

²⁴ *SBİMA*, Doğulular Dosyası, Lef:11-12.

komisyon ayrıca yatak, yorgan vs gibi ihtiyaçları da ivedilikle karşılamaya çalıştı. Nitekim bu kapsamda sadece Aralık 1939'da toplam 220 liralık bir harcama yapılarak, gerekli önlemler alındı²⁵.

Köylerde hazırlıklar tamamlandıkça merkezdeki aileler peyderpey iskân bölgelerine sevk edildiler. Köylerdeki ihtiyaçların giderilmesi hususunda kaymakamlıklar görevli kılınmıştı. Nitekim kaymakamlar bu görevlerini 2510 Sayılı Kanunda belirtilen esaslar dahilinde ifa etmeye çalıştılar. Üretici konuma gelene kadar iâşe ihtiyaçlarını karşılamak, ev ve arazi ile birlikte üretim vasıtalarını temin etmek ve sağık ihtiyaçlarını karşılamak bu görev kapsamı dahilindeydi. Tüm bu hizmetlerin yürütülmesi ise tabiatıyla bir maddî külfeti gerektiriyordu. Nitekim sadece Ekim 1939'da iâşe için Kavak'ta 90,86, Çarşamba'da 163,15 lira sarf edilirken²⁶, Ekim 1939-Ocak 1940 döneminde Terme'de 537,20²⁷ ve Ekim 1939-Nisan 1941 döneminde de Samsun merkezde 1094,05 lira iskân masrafı yapıldı²⁸.

Bu dönemde Samsun'a Tunceli'nin yanı sıra başka yerlerden de sevk-yatlar yapıldı. Ancak bunlar daha çok kişi ve aile bazında gerçekleşti. Örneğin 18 Ekim 1939'da biri 3 diğeri 6 nüfuslu iki ailenin Erzincan'dan kaldırılarak, Çarşamba ve Terme'ye iskân edildikleri tespit edilmektedir²⁹. Tüm bu menkul eşhasın nakledildikleri yerlerde oturma mecburiyetleri 1947 yılında kabul edilen 5098 Sayılı Kanun'la kaldırıldı. Dolayısıyla bu tarihten itibaren geri dönüşler başladı³⁰.

Netice itibariyle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Doğı Anadolu'da bazı aşiretler kimi zaman yabancı emperyal güçlerin yönlendirmesi, kimi zaman da Osmanlıdan beri devam edegelen devlet otoritesini tanımama alışkanlığının etkisiyle kalkışma hareketlerine giriştiğı, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin de bir yandan askerî tedbirlere bunları bastırmaya çalıştığı, bir yandan da bu aşiret mensuplarını batıya zorunlu göç ve iskâna tabi tuttuğı bir vakıadır. Toplu veya münferit nitelikteki bu zorunlu iskân uygulamasına beşiklik eden yerlerden biri de Samsun olmuştur. 1936-1939 döneminde bu kapsamda Samsun'a tam olarak kaç kişinin iskân edildiğini tespit etmek mümkün olmamakla beraber, en az 300 hanenin doğudan buraya sevk edildiğini söylemek mümkündür. Samsun'da sahilden uzak köylere serpiştirme yöntemi ile iskân edilen bu ailelerin yola çıktıkları andan iskân birimlerine ulaşana kadar tüm ulaşım ve iâşe gereksinimleri devlet tarafından karşılanmış, kendilerine ev ve üretim araçları temin edilmiş, hatta üretici konuma geçene kadar

²⁵ SBİMA, *Doğıulular Dosyası*, Lef: 14.

²⁶ SBİMA, *Doğıulular Dosyası*, Lef: 53, 55.

²⁷ SBİMA, *Doğıulular Dosyası*, Lef: 44-49.

²⁸ SBİMA, *Doğıulular Dosyası*, Lef: 32-52.

²⁹ SBİMA, *Doğıulular Dosyası*, Lef: 57.

³⁰ *Toprak-iskân Çalışmaları*, Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1955, s. 108.

iaşe dahil tüm ihtiyaçları yerel idarî birimlerlerce karşılanmıştır. Doğudan Samsun'a göçürülen bu ailelerin çoğu 1947 çıkarılan kanunun mecburi ikameti ortadan kaldırması ile yerlerine dönmüştür.

KAYNAKLAR

1-Arşivler

Samsun Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü Arşivi (SBİMA)

2-Süreli Yayınlar

Düstür

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

3-Kitap ve Makaleler

AKGÜL, Suat, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul 1992

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul 1995.

BABUŞ, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

ÇAĞAPTAY, Soner, "Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma", *Toplum ve Bilim*, S: 93 (Yaz 2002).

Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu, Haz. Naci Kökdemir, Ankara 1952.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları-III, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sonrasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

İPEK, Nedim, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Karadeniz'deki Göç Hareketleri", *19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler 16-20 Mayıs 1994*, Samsun.

-----, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.

-----, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Muhacirlere, Naklolunanlara, Toprağa Muhtaç Yerli Çiftçilere ve Aşiret Fertlerine 2510 Sayılı Kanuna Göre Verilecek Ev ve Toprakların Kayıtlarına, Temlik ve Borçlanma Muamelelerinin Suret-i Cereyanına Dair İzahname, Köyöğretmeni Basımevi, Ankara 1936.

KOCA, Hüseyin, *Yakın Tarihimizde Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998.

ÖZTÜRK, Hıdır, *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1984.

RİŞVANOĞLU, Mahmut, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul 1978.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", *Toplum ve Bilim*, S: 50 (Yaz 1990).

Toprak ve İskân Çalışmaları, Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1955.